

О.Є. Федоренко, К.В. Коляденко

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ

Гален Клавдій та європейська медична освіта пізнього греко-римського періоду античності

Мета роботи — з'ясувати та уточнити, що принципово важливого для нашого сьогодення було зроблено одним з корифеїв європейської медицини понад 2 тис. років тому, і чому це є доволі актуальним для подальшої розбудови сучасної системи медичної освітньої педагогіки.

Проведено аналіз архівного матеріалу, який зберігся, стосовно створення та подальшого функціонування державної системи медичної освіти часів імператора-філософа Марка Аврелія.

Часи життя та практичної фахової діяльності Галена Клавдія співпали з останнім періодом найбільшої політичної та економічної могутності Римської імперії. Існує думка, що його перу належить близько 430 праць з філософії, медицини та фармакології, з яких до нас повністю дійшло лише близько сотні. Гален систематизував різноманітні уявлення античної медицини в єдине вчення, яке впродовж багатьох століть було теоретичною основою європейської медицини від часів античності до епохи Відродження. Він був сучасником імператора-філософа Марка Аврелія Антоніна, тому не дивно, що ці дві неординарні особистості, які були особисто знайомі протягом тривалого часу як імператорський лікар і його пацієнт-імператор, обговорювали цікаві для них обох питання належного виховання римських громадян і, зокрема, створення державної програми «Громадська допомога» із виховання дітей вільних станів та юнацтва обох статей. Важливою її складовою була медична освіта молодих громадян Риму. Практичним результатом таких обговорень на найвищому адміністративному і фаховому рівнях стала поява манускриптів Галена, в яких було рекомендовано розділити медичну освіту на два окремих (самостійних) види — початковий та фаховий. Перший з них передбачав широке і добровільне, але доволі поверхневе навчання переважної більшості юних римських громадян загальним санітарно-гігієнічним навичкам та розумінню необхідності звертатись в разі потреби до лікарів. Здобуття фахової медичної освіти ґрунтувалось на багаторічному поглибленому навчанні під безпосереднім наглядом досвідченого цивільного або кадрового військового лікаря в конкретному легіоні. В обох цих випадках основним письмовим манускриптом-підручником виступала переписана від руки повна або часткова копія фахових текстів «Корпусу Гіпократа» та «Вступу».

Розроблена і успішно впроваджена в життя Галеном Клавдієм та Марком Аврелієм перша державна система медичної освіти ґрунтувалась на фундаментальних засадах мультидисциплінарності лікарської підготовки, яка не тільки слугувала реальною базою її подальшого успішного фахового функціонування, але й стала на багато століть недосяжним «золотим» зразком для європейської медицини.

Ключові слова

Державна мультидисциплінарна система медичної освіти античності.

Широковідомим є вислів, що реальну об'єктивну оцінку «вартості» та значущості тієї чи іншої історичної особистості можна дати не просто після її смерті, а через багато років після неї. І класичним зразком правильності цього вислову є особа Галена Клавдія (Galenus Claudius, 131–201 н. е.), який жив і плідно працював у Європі фактично 2 тис. років тому. Ще за життя цю непересічну особистість дуже високо оціню-

вали її сучасники. Так, керівник наймогутнішої держави античності — імператор Риму Марк Аврелій оцінив його як *Primum sane medicorum esse, philosophorum autem solum* (перший серед лікарів та унікум серед філософів) [1]. Також високі оцінки висловлювали і його сучасники — відомі грецькі філософи того часу Феодот Кожевник, Афіней та Олександр Афродисійський [1, 3].

Клавдій Гален (лат. *Claudius Galenus*) — грецький лікар, хірург і філософ римської доби

То що ж зумів зробити цей чоловік родом з Пергама, щоб його так високо оцінювали різні сучасники — від імператора до філософів і з повагою згадують колеги-медики через два тисячоліття? І це при тому, що, за свідченнями самого Галена, у своїх численних трактатах він постійно дає читачам зрозуміти, що абсолютним медичним авторитетом для нього є Гіппократ і саме його думки та вислови мають лежати в основі всієї медичної практики та освіти молодих лікарів. Мабуть, це пов'язано із тим, що в ті часи домінуюче значення мала легенда про те, що по батьківській лінії Гіппократ II Великий (Hippocrates, 460–377 рр. до н.е.) — нащадок давньогрецького бога медицини і лікування Асклепія, який при народженні був смертним, але за видатні успіхи і відкриття в медицині набув безсмертя [2].

Між цими двома видатними медичними особистостями античного періоду лежить проміжок у сім бурхливих століть європейської історії. Що ж їх об'єднує в думках сучасних медиків і змушує повертатись до «джерел», тобто до вдумливого аналізу їхніх думок та тверджень більш ніж тисячолітньої давнини? Нам здається, що явне збудження інтересу наших сучасників до філософського, дослідницького та педагогічного спадку Галена Клавдія на початку XXI ст. частково зумовлене переглядом як поглядів істориків та філософів на взаємовідносини науки та релігії, так і суттєвою зміною наукової парадигми в період сучасного бурхливого науково-технічного прогресу. Останніми роками саме ідею мульти-

дисциплінарності лікарської (медичної) підготовки вважають базовим реальним підґрунтям подальшої успішної фахової діяльності в медичній царині. Цей теоретичний висновок гармонійно поєднується з гіпотезою Галена про те, що справжній лікар-клініцист має бути ще й філософом та експертом у різних суміжних дисциплінах [7].

Історики вважають, що його перу належать близько 430 праць з філософії, медицини та фармакології, з яких до нас повністю дійшло лише близько сотні. Серед них «*Про анатомію*», «*Терапевтичні методи*», «*Про хворі частини тіла*», «*Про склад ліків*», «*Про призначення частин людського тіла*» та ін. [7]. В них він зібрав та класифікував емпіричні відомості з медицини, фармації, анатомії, фізіології та фармакології, накопичені античною наукою з часів його попередника Гіппократа. Гален систематизував різноманітні уявлення античної медицини в єдине вчення [6, 7], і саме воно й було впродовж багатьох століть теоретичною основою європейської медицини від часів античності до закінчення середньовіччя та епохи Відродження. Прямим підтвердженням цього є книжка «*Galenus de Curationibus*», видана в 1529 р., що зберігається в бібліотеці Ватикану. Він зробив суттєвий внесок у появу та подальший розвиток бібліографії в Стародавньому Римі, про що свідчить його авторство двох бібліографічних покажчиків — «*Про порядок власних книг*» і «*Про власні книги*». Перша з них є свого роду введенням до збірки його інших медичних творів із чіткими рекомендаціями щодо того, як і в якій послідовності їх слід читати молодим людям, що прагнуть опанувати мистецтво медицини. У вступі до другого покажчика зокрема сказано про мету цієї роботи: допомогти читачеві відрізнити справжні праці Галена від тих, що йому приписують. У її розділах викладено систематизоване угруповання окремих складових: роботи з анатомії, терапії та прогнозу хвороби, коментарі до праць Гіппократа, критичні міркування, спрямовані проти окремих медичних шкіл, трактати з філософії, граматики та риторики [7]. Аналіз переліку назв окремих трактатів Галена, наведених у цих двох зазначених вище бібліографічних покажчиків, дає нам незаперечні підстави вважати такий їхній склад не випадковим. Це є письмовим свідченням не лише широчезного наукового кругозору автора, а й підтвердженням його поглядів на нагальну потребу в процесі здобуття медичної освіти розбирати не тільки суто клінічні вияви тих чи інших захворювань, але й визначати можливий вплив на них багатьох «зовнішніх» чинників, тобто також бути філософом, а отже, експертом у суміжних знаннях, що у той чи інший спосіб

Марк Аврелій Антонін (лат. *Marcus Aurelius Antoninus Augustus*) — римський імператор з 169 р. Відомий як філософ-стоїк

можуть суттєво впливати на соматичний стан різних пацієнтів.

Часи життя та практичної фахової діяльності Галена співпали з останнім періодом найбільшої політичної та економічної могутності Римської імперії — славетної плеяди великих цезарів Стародавнього Риму — імператорів Нерви, Траяна, Адріана та Антоніна Пія, правління яких стало золотим віком у літописі цієї держави. Він був сучасником Божественного імператора-філософа Марка Аврелія Антоніна (*Marcus Aurelius Antoninus Augustus*; 26.4.121, Рим — 17.3.180, Віндобона — Відень). То був період самого початку занепаду величі та слави Римської імперії, і сувородійсність залишила відбиток трагізму на всіх його діях та думках. Проте Марк Аврелій посідає унікальне місце в історії не тому, що він був «філософом на троні». Таких філософів було чимало. Марк Аврелій був праведником на троні, «який поєднав у собі все, що було доброго в античному світі» [4]. «Філософом на троні» він став в очах нащадків через його твір, відомий у світі під загальною назвою «До себе самого» (*Εἰς ἑαυτόν*), а в Європі переважно знаний як «Роздуми» (*Mediationes*). Ця праця складається з 12 книг-манускриптів, написаних давньогрецькою мовою у вигляді щоденника, яка, на думку дослідників, є однією з версій такої філософської течії, як стоїцизм — вчення про гармонійне життя

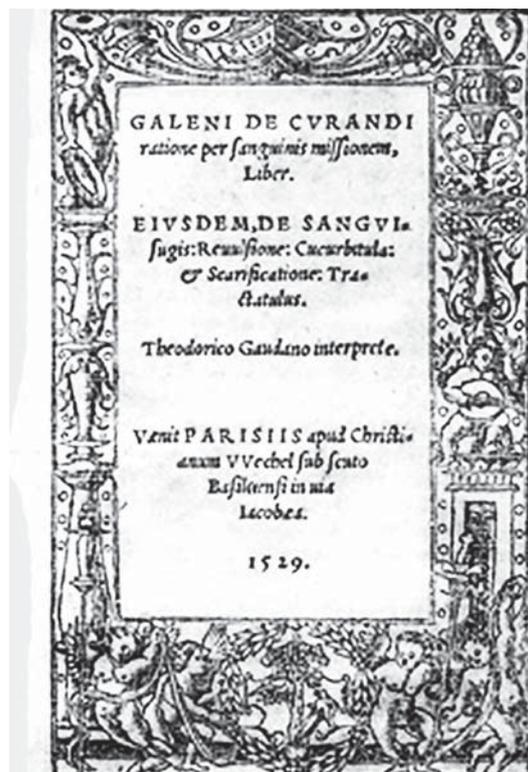
та набір моральних правил поведінки [1]. Тож не дивно, а цілком вірогідно, що ці дві неординарні особистості, які були знайомі протягом значного часу як імператорський лікар і його пацієнт-імператор, обговорювали цікаві для них обох питання з належного виховання римських громадян. Імператора як правителя більше цікавили конкретні питання щодо проведення поміркованої політики у вищій її досконалості, а основу його дій становила повага до громадян Риму [4] та організація «Громадської допомоги», яка отримала початок за правління Нерви та Траяна, була розвинена Антоніном і досягла за правління Марка Аврелія вищої точки свого розвитку. Її суттєвою частиною стала державна програма виховання дітей вільних станів та юнацтва обох статей, а важливою складовою — медична освіта молодих громадян Риму. Тож у даному питанні інтереси цих двох неординарних особистостей не могли не співпасти. Практичним результатом таких обговорень на найвищому адміністративному і фаховому рівнях стала поява манускриптів Галена, в яких було рекомендовано розділити медичну освіту на два окремих (самостійних) види — початковий та фаховий. Перший з них передбачав широке і добровільне, але доволі поверхневе навчання переважної більшості юних римських громадян загальним санітарно-гігієнічним навичкам та розумінню необхідності вчасно звертатись в разі потреби саме до лікарів, а не до жерця. Здобуття фахової медичної освіти ґрунтувалось на багаторічному поглибленому навчанні під безпосереднім наглядом досвідченого цивільного або кадрового військового лікаря в конкретному легіоні. В обох цих випадках основним письмовим манускриптом-підручником виступала переписана від руки повна або часткова копія текстів «Корпусу Гіппократа» та «Вступу».

Ніяк не меншим за своєю значущістю результатом цих обговорень та певної співпраці між Галеном та Марком Аврелієм стала і суттєва фінансово-адміністративна підтримка останнім медичної складової імперської програми «Громадської допомоги» для всіх римських громадян не лише в самому Римі, але й в усіх містах численних римських провінцій. Тим паче, що це добре погоджувалось з політикою Марка Аврелія щодо введення представників провінцій до складу членів Римського Сенату, а отже, і до реального урівнювання в політичних правах та можливостях провінційних еліт з мешканцями самого Риму. Тобто свідомо і доволі послідовно здійснювалась політика «сенатського ренесансу», коли до складу Сенату було введено більше провінціалів, ніж за будь-якого колиш-

нього правителя, особливо зі східних і африканських провінцій. Тепер представництво провінціалів у Сенаті становило не менше половини. Ці заходи потрібні були не стільки для підняття авторитету Сенату як органу вищої імперської влади, скільки для більш повної інкорпорації її членів у загально-бюрократичну структуру державного управління імперії, що була змушена вести безкінечні оборонні війни на своїх кордонах. При цьому Марк Аврелій як головний сенатор, який був першим серед рівних, відкрито заявляв про своє підпорядкування Сенату і про те, що за своєю посадою він є нібито опікуном усіх римських громадян, над якими не було належної громадської (імперської) опіки. Для фактичного державного опікування сиріт та їхнього лікування ним були створені претури, що адміністративно завідували справами здійснення такої державної опіки [2].

Тож, на нашу думку, цілком логічним є ствердження, що результатом такої співпраці двох непересічних особистостей, як Гален Клавдій та Марк Аврелій, стало формування та доволі успішне подальше функціонування імперської системи медичної допомоги та фахової лікарняної освіти для майбутніх цивільних і військових медиків різного рівня кваліфікації у пізній період європейської античності. Безумовно, це не було результатом лише їхньої власної ініціативи та персональних зусиль, а скоріш за все стало наслідком вдалого співпадіння у часі насущних потреб населення переважної більшості окремих провінційних римських громад та центрального адміністративного апарату Риму в період вимушеної консолідації спільних зусиль для більш вдалого опору безкінечним збройним нападам «варварів» на всіх імперських кордонах. Задля вдоволення постійно зростаючої потреби у фаховій медичній допомозі як цивільного населення, так і легіонерів і була створена ця система медичної освіти та фахової допомоги як невід'ємної складової загальноімперської програми «Громадської допомоги» для всіх римських громадян періоду правління династії Антонінів [2, 3].

Це, як ми вважаємо, є досить очевидним, якщо взяти до уваги значну кількість письмових медичних трактатів, що реально мали бути серед представників емпіричної школи тогочасних медиків, які служили у всіх численних римських легіонах республіканського та імператорського періодів існування *Pax Romanum*. Але в цілому корпус письмових джерел інформації з цього питання, яким сучасні дослідники історії медичної освіти можуть оперувати, на жаль, є явно недостатнім і неповним.

Титульна сторінка видання 1529 р. твору Галена «De curandi ratione»

Значення текстів Галена, які збереглися, не повинно суттєво витіснити науковий інтерес до вивчення специфіки інших джерел античної медицини у вигляді окремих коментарів Аполлонія з Цитіума та ін. [5]. Деякі медичні тексти імперської епохи однаково і безумовно заслуговують на уважний розгляд та аналіз. Перш за все це стосується праць переважно анонімних псевдо-Галеників — доволі чисельної групи античних медиків, які у своїх фахових трактатах для посилення їхньої значущості вказували саме на Галена як їхнього автора [2, 9]. Досить багато наявних у них цитат, алюзій та ремінісценцій з «Корпусу Гіппократа» не просто ілюструють абсолютний авторитет Гіппократа та його талановитого послідовника Галена з Пергама, але й дозволяли їхнім реальним авторам безперечно підтверджувати свою фаховість та частково «ховати» у коментарях власні крамольні думки та міркування. Це дещо нагадує типове для багатьох медичних публікацій середини ХХ ст. намагання «сховати» від критики свої справжні погляди під «захистом» відповідних цитат класиків марксизму на початку та наприкінці наукової статті у фаховому журналі.

Аналізуючи доступні нам манускрипти, що частково відтворюють існуючу в пізньоантичні часи систему медичної освіти, ми в своїх міркуваннях одночасно змушені згадувати як «Медич-

ні визначення», так і «Вступ», оскільки ці два тексти дійшли до нас у рукописах і виданнях, опублікованих уже в епоху Відродження. Так, зокрема, вони фігурують у дев'яти грецьких рукописах, у яких ці два трактати містяться разом, а деякі — серед прямих джерел Альдіна (перше видання/*editio princeps*) 1525 р., що частково пояснює довговічність псевдогаленової пари в друкованій традиції. Звідси і звичка сучасних науковців пов'язувати їх між собою, хоча їхнього поглибленого порівняльного дослідження не було проведено. Таке аналітичне дослідження було б вельми повчальним і неоціненним для історії європейської медицини, але оскільки текст манускрипту «Медичних визначень» дійсно важко проаналізувати і він заслуговує на окрему публікацію, то ми зосередимось лише на тексті «Вступу». У ньому Гіппократ є центральним персонажем, що виступатиме путівником у лабіринті різноманітних цитат і спогадів, які як сам Гален Клавдій, так і всі псевдо-Галеники (більш пізні за часом їхньої діяльності медики, котрі для надання власним думкам більшої значущості та фахової ваги видавали свої думки за його) виводять з «Корпусу Гіппократа» як основного змістовного фахового джерела «Вступу». Це стосується численних прямих цитувань, їхніх «обрізнаних» версій, які зазнали деформації під час копіювання, а також поглинання окремих частин текстів. І це все на ґрунті базового фундаментального твердження, що будь-яка думка чи вислів Гіппократа відповідає поняттю «досконала медицина». Так чи інакше, але подібна авторська презентація думок Гіппократа не пропонує нічого такого, що могло б здивувати читача-сучасника Галена. У «Вступі» Гіппократ, на відміну від усіх інших лікарів-послідовників, традиційно користується перевагою наявності квазі-божественного аспекту, оскільки раціональна медицина була відкрита саме Асклепієм, якого навчав сам бог Аполлон, його батько, а потім передана людству через посередництво Асклепіада, а особливо Гіппократа, «який був першим, хто відкрив досконалий течію медицини серед греків». Отже, із самого початку образ Гіппократа пов'язаний із концепцією медицини як вимогливого мистецтва, заснованого на розумі, а не лише на звичаях чи індивідуальному емпіричному досвіді. Таким чином, його особистість є водночас важливою ланкою в ланцюзі, за допомогою якого відбувається передавання медичних знань від богів до людей, а також втіленням внутрішньої досконалості, вищою точкою медичного мистецтва. Однак згідно з текстом цього манускрипту значення Гіппократа в історії медицини не обмежується роллю універсального засно-

вника змісту та складових лікарського мистецтва. Одночасно з цим ті лікарі, які, як вважав Гален, висловлюють критичні думки щодо певних положень найдавнішої медицини часів Гіппократа, не розглядаються як щось негативне. Серед галузей медицини, визначених у даному тексті, анатомія багато в чому зобов'язана Арістотелю, школі Еразістрата і перш за все Аполлонію з Мемфіса та Ксенофонту. Тобто це, до певної міри, можна класифікувати вже як думки самого Галена Клавдія. Враховуючи численні прояви реального інтересу, виявленого ним до природи афоризмів, він любив підкреслювати простоту і стислість їхньої побудови Гіппократом, використовуючи прислівник *ἀπλῶς*, точнісінько як і його послідовник — псевдо-Гален. Вірогідно, це було звичним явищем у медичній письмовій традиції тих часів.

Аналізуючи тексти цих манускриптів, ми не повинні забувати про реальність явних обмежень щодо їхнього змісту та форми подачі фахової інформації. Манускрипт «Корпус Гіппократа» заслуговує на провідне місце у вивченні джерел думок і висловів як Галена Клавдія, так і псевдо-Галена, оскільки тексти в ньому можна порівняти з цитатами та іншими алюзіями у «Вступі». Слід, однак, зважати на такий важливий факт: частково привласнюючи думки своїх попередників, стародавні медики часів пізньої античності використовували загальноприйняті модальності, які без жодного злого наміру дозволяли апріорі високо оцінювати парадигматичну цінність власних трактувань та коментарів змісту цих манускриптів.

Нам також здається цілком доречним вважати такого роду манускрипти придатними для текстової автентифікації, оскільки вони містять численні прямі цитати як Гіппократа, так і Галена. Тобто ці фахові трактати варто розглядати як суттєву частину автентичних свідчень, що мають реальну педагогічно-історичну цінність, доносячи до читачів (студентів) власні думки не тільки щодо суто медичних питань, але й висвітлюють, хоча і неповно, свої філософські погляди та світогляд у цілому. Аналіз самого корпусу цих манускриптів може допомогти прояснити спосіб, у який ці тексти були написані, і таким чином краще зрозуміти їхнє значення та реальну вагу в фаховому освітньому процесі часів античності. Що стосується зібраних у ньому тлумачень медичних визначень, то «Вступ» за своїм контекстом, безумовно, є науковим трактатом — посібником для молодих медиків. Наведені в його тексті вислови і коментарі дають змогу трактувати їх як доволі об'єктивні свідчення сучасників про стан розвитку та досягнень медичного вчен-

ня того часу, а зокрема роль Гіппократа і Галена якщо і не із суто наукового аспекту, то такого, що є педагогічно-історичним. При цьому треба зважати на те, що ці фахові медичні трактати були створені в епоху, коли медицина Європи вже зазнала глибоких змін. Минуло сім століть, які відокремили елліністичні часи Гіппократа від римських часів Галена. Це вже була епоха, коли з розширенням *Pax Romana* кількість різноманітних медичних закладів вимушено збільшилась в рази, головним чином через нагальну потребу хоча б частково задовольнити потребу в медичному обслуговуванні римських громадян численних провінцій. У цю епоху також відбулось поступове формування окремих медичних шкіл — сект, що дещо по-різному трактували ті чи інші фахові питання та шляхи їхнього можливого вирішення. Проте значення Гіппократа як «батька» медицини було всеохопливим і незаперечним, а фаховий зміст копій його доволі численних на той час медичних трактатів переважно сприймався як остаточна істина. Прямим свідченням цього є і те, що знаменитий лікар тих часів Гален Клавдій також був їхнім уважним читачем та вдумливим коментатором. Підтвердженням цього факту є результати роботи багатьох науковців, які цілеспрямовано досліджували дане питання [8].

Ці трактати, за умови вдумливого ознайомлення, демонструють багато рис, які, з нашої точки зору, є характерними для спеціалізованих фахових робіт. Тим не менш така класифікація потребує уточнення, оскільки немає надійного способу точно визначити її передбачуваних читачів. Враховуючи поточний текстовий статус трактату «Визначень», перше речення в його передмові дуже чітко окреслює передбачувану читачку аудиторію — лікарів/практиків загалом і, зокрема, тих, хто перебуває на початковому етапі здобуття професійних знань (τοῖς εἰσαγομένοις) [8, 9].

Крім того, просте порівняння використаного при написанні та черговому переписуванні думок Гіппократа показує, що їхній кінцевий зміст значною мірою є продуктами різних авторів-переписувачів. Так, Гіппократова основа «Вступу» повністю не збігається з основою її коментарів Галеном. Тобто уявлення про справжні думки Гіппократа значно різняться у різних медиків, що власноруч переписували та редагували текст «Вступу» протягом кількох століть. Отже, погляди Гіппократа в одних людей не є точною їхньою копією в інших...

За своєю формою тексти різних копій манускрипту «Вступ» належать до загальної групи письмових праць, призначених для дистанційної передачі медичних знань, практичну корисність

яких визнають їхні автори-переписувачі як для початківців, так і для вже більш професійних медиків, що бажають освіжити свою пам'ять. Тож текст «Вступу» є певною компіляцією чи продуктом усного навчання — записом частини лекційного матеріалу. Гіпотетично первинно це могло бути своєрідним конспектом лекцій Галена, підготовлених до наступного тиражування шляхом багаторазового переписування, якщо тільки ці тексти не були написані самим Галеном Клавдієм або його послідовником (учнем) псевдо-Галеном.

Зрештою, формально це є суто вислови Гіппократа у формі коротких фраз, які легко запам'ятати. Вони письмово занотовані кимось з чужих нотаток, зроблених після лекції, або з невідомого нам письмового джерела, яке саме по собі було скорочено та спотворено. Це спрощений Гіппократ для медичного катехізісу. Точне походження такого катехізісу неможливо відстежити, але його формулювання у «Вступі» показує спосіб, у який базові тексти «Корпусу Гіппократа» можна було скоротити та спростити, а іноді і переписати на користь непосвячених — можливо, студентів-початківців або більш широкої читачької аудиторії.

У будь-якому випадку наявність думок Гіппократа у «Вступі» дає можливість нам оцінити величезну різноманітність форм, у яких Гіппократ і його мислення були доступні в римську епоху. З одного боку, звертає на себе увагу складність галенівського навчання (пошук автентичного тексту, правильне читання, пояснення текстів, критичний погляд), з іншого — обов'язкове створення систем у так званих ісагогічних творах. У цій останній категорії Гіппократ став просто легендарною постаттю завдяки вченню, яке зводилося до серії сентенцій і незаперечних тверджень, жодне з яких не потребує пояснень, — основні вислови Гіппократа слід вивчати напам'ять. Можливо, цей розбавлений, прозорий Гіппократ відповідає першому періоду медичної освіти, попередньому етапу перед більш поглибленими формальними заняттями, пов'язаними з конкретними текстами — прогресивним методом, на який, здається, натякає сам Гален у своєму коментарі до «Афоризмів». Але, безсумнівно, це також підтверджує, що в римському світі існувала множинна медична педагогіка, або, іншими словами, двошвидкісна система набуття фахових знань. Довгі роки вимагали навчання у таких, як Гален, привілейованої меншості, яка вміла критично читати Гіппократа та вільно коментувати його твори, а також більш швидкого навчання звичайних студентів, орієнтованих здебільшого на практику, ніж на навчання. Спрощений

Гіппократ із вживаних рук, переданий псевдо-Галеном у «Вступі», цілком імовірно, є тим, який доволі широко відомий сучасникам Галена, незалежно від того, були вони лікарями чи ні.

Розглянуті таким чином тексти «Вступу» є унікальною формою і незмінним свідченням конкретного шляху передачі медичних знань у римську епоху.

Висновки

1. За безпосередньою фаховою участю Галена Клавдія та при адміністративно-фінансовій співпраці-підтримці Марка Аврелія в рамках «Громадської допомоги» було створено доволі ефективну та дієву систему медичної освіти для римських громадян пізнього античного періоду.

2. Науково-методичною її основою були численні рукописні копії переважно манускриптів «Корпус Гіппократа» та «Вступ» — своєрідні збірники цитувань фахових висловлювань Гіппократа і Галена Клавдія, які активно коментували та обговорювали під час лекцій та співбесід.

3. Така система медичної освіти була неоднорідною і умовно поділялась на два її види залежно від часу, потрібного для засвоєння молодими людьми відповідних фахових знань.

4. Явно домінуюча частина майбутніх медиків за відносно короткий час (місяці) швидкого навчання отримувала переважно лише початкову медичну інформацію шляхом ознайомлення із дещо «розбавленими» та скороченими текстами відповідних фахових манускриптів у формі простих фраз, які легко запам'ятати (афоризми

Гіппократа для медичного катехізісу), та загальної орієнтації здебільшого на практику.

5. Для привілейованої меншості молодих громадян Риму було запроваджено багаторічну систему фахової медичної освіти, в основі якої лежало не бездумне заучування цитат зі «Вступу» та афоризмів Гіппократа — Галена, а доволі значна педагогічна складність галенівського навчання (самостійний пошук учнем цікавого для нього автентичного медичного тексту, усвідомлене його перечитування та аналіз разом із вчителем, який був досвідченим лікарем, спроби критичного погляду на зміст інших фахових текстів), а також активна участь у лікуванні різних пацієнтів на всіх етапах.

6. Ця система медичної освіти, хоча і проіснувала в такому первинному (галенівському) вигляді відносно недовго з історичної точки зору через подальший військово-політичний крах Західної Римської імперії, проте залишила по собі не лише добру пам'ять, але й незмінні до сьогодні в своїй основі педагогічні традиції фахової освіти.

7. І, мабуть, чи не найголовніший висновок: розроблена і успішно впроваджена в життя Галеном Клавдієм та Марком Аврелієм державна система медичної освіти ґрунтувалась на фундаментальних засадах мультидисциплінарності лікарської підготовки, що не тільки слугувало реальною базовою основою її подальшого успішного фахового функціонування, але й стала на багато століть недосяжним «золотим» зразком для європейської медицини.

Список літератури

1. Марк Аврелій. Наодинці з собою: роздуми: пер. з грецької: Ростислав Паранько.— Львів: Априорі, 2018.— 184 с. ISBN 978-617-629-486-3.
2. Политическая элита эпохи Антонинов. Исследования и публикации по истории античного мира / Под ред. Э.Д. Фролова.— СПб: Мнемон, 2003.— С. 246—254.
3. Ренан Э.Ж. Марк Аврелий и конец античного мира.— М.: «Книгобек», серия: Венценосцы.— 496 с. ISBN: 978-5-4224-1349-2.
4. Слуйтер І. Поетика медицини: в зб. статей «Грецька літературна теорія після Аристотеля».— 1995.— С. 193—213.
5. Boudon V. Les oeuvres de Galien pour les débutants ('De seeds', 'De pulsibus ad tirones', 'De ossibus ad tirones', 'Ad Glauconem de methodo medendi' et 'Ars medica'): médecine et pédagogie au IIe s. ap. J.-C. In: Haase W (ed.) // Band 37/2. Teilband Philosophie, Wissenschaften, Technik. Wissenschaften (Medizin und Biologie [Forts.]). Berlin, Boston: De Gruyter, 1994.— P. 1421—1467. doi: 10.1515/9783110875393-008.
6. Greg Woolf. The Cambridge Illustrated History of the Roman World.— Cambridge University Press, 2003.— P. 248.
7. Keyser P.T., Irby-Massie G.L. Galen of Pergamon. The Encyclopedia of Ancient Natural Scientists. The Greek tradition and its many heirs.— London and New York: Routledge, 2008.— P. 335. ISBN 978-0-415-34020-5.
8. Manetti D., Roselli A. Galeno commentatore di Ippocrate // ANRW.— II 37.2.— Berlin—New York, 1994.— P. 1529—1635; 2071—2080.
9. Petit C. L'Introductio sive medicus du Pseudo-Galien dans le Haut Moyen Age latin: Problèmes d'édition posés par la tradition indirecte.— Thèse, Paris IV-Sorbonne, 2007.— P. 250—270.

O.Ye. Fedorenko, K.V. Kolyadenko

Bogomolets National Medical University, Kyiv

Galen Claudius and European medical education of the late Greco-Roman period of antiquity

Objective – to find out and clarify what was done by one of the luminaries of European medicine more than 2,000 years ago, which is fundamentally important for our present, and why it is quite relevant for the further development of the modern system of medical educational pedagogy.

The research used the analysis of preserved archival material related to the creation and further functioning of the state system of medical education during the times of the emperor-philosopher Marcus Aurelius.

The times of life and practical professional activity of Galen Claudius coincided with the last period of the greatest political and economic power of the Roman Empire. There is an opinion that he wrote about 430 works on philosophy, medicine and pharmacology, of which only about a hundred have come down to us in their entirety. Galen systematized various ideas of ancient medicine into a single teaching, which for many centuries was the theoretical basis of European medicine from antiquity to the Renaissance. He was a contemporary of the emperor-philosopher Marcus Aurelius Antoninus, so it is not surprising that these two extraordinary personalities, who had been personally acquainted for a long time as the imperial physician and his patient, the emperor, discussed issues that were interesting to both of them, such as the proper education of Roman citizens and, in particular, the creation of a government program «Public assistance» for raising free-born children and youth of both sexes. An important part of it was the medical education of young citizens of Rome. The practical result of such discussions at the highest administrative and professional levels was the appearance of Galen's manuscripts, in which it was recommended to divide the medical education into two separate (independent) types – primary and professional. The first of them provided broad and voluntary, but rather superficial training of the vast majority of young Roman citizens in general sanitary and hygienic skills and gave understanding of the need to address doctors in case of need. Obtaining a professional medical education was based on many years of in-depth training under the direct supervision of an experienced civilian or military doctor in a specific legion. In both of these cases, the main written manuscript was a handwritten full or partial copy of the specialist texts «Corpus Hippocrates» and «Introduction».

The first state system of medical education developed and successfully implemented by Galen Claudius and Marcus Aurelius was based on the fundamental principles of multidisciplinary of medical training, which not only served as the real basic reason for its subsequent successful professional functioning, but also became an unattainable «golden» model for European medicine for many centuries.

Keywords: state multidisciplinary system of medical education of antiquity.

Дані про авторів:

Федоренко Олександр Євгенович, д. мед. н., проф. кафедри дерматології та венерології з курсом косметології
Коляденко Катерина Володимирівна, к. мед. н., доц. кафедри дерматології та венерології з курсом косметології
01601, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 13
E-mail: katerinak78@gmail.com